

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРІ»**

15 листопада 2023 р.

Київ 2023

Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 15 листопада 2023 р. / під заг. ред. М.В.Трофименка. Київ: МДУ, 2023. – 185 с.

Редакційна колегія :

- | | |
|------------------------------|---|
| Голова | - М.В. Трофименко , ректор Маріупольського державного університету, кандидат політичних наук, професор. |
| Члени
редколегії: | - О.П. Рєєнт , член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор, заступник директора Інституту історії України НАН України.
- Ю.В. Константинова , к.і.н., доцент, в. о. декана історичного факультету.
- С.В. Новікова , к.і.н., доцент, заступник декана історичного факультету
- В.М. Романцов д.і.н., професор (відповідальний редактор)
- С.С. Арабаджи , к.і.н., доцент
- В.С. Волоніць , к.і.н., доцент
- В.О. Забавін , к.і.н., доцент
- В.М. Коробка , к.і.н., доцент
- Ю.В. Коробка , к.і.н., доцент
- Н.І. Романцова , д.і.н, доцент
- Н.Ф. Шипік , к.і.н., доцент |

У збірнику представлено наукові матеріали, що включені до програми Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна у світовому історичному просторі». В ньому висвітлюються різні аспекти української історії як складової всесвітньої історії, історичного краєзнавства, історичної регіоналістики, культури, актуальні проблеми міжнародних відносин, методики викладання історії в школі.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, магістрантів і всіх тих, хто цікавиться питаннями історії, культури, зовнішньої політики України, історичного краєзнавства, а також міжнародними відносинами нашого часу.

The abstracts presents the scientific articles included in the proceedings of the All-Ukrainian research conference «Ukraine in world historical space». It highlights various aspects of the history of Ukraine as a part of the global history, historical regional studies, historical regionalism, culture, as well as acute problems of international relations and foreign policy of Ukraine, methods of teaching history in school.

The abstracts are meant for students, scientists, instructors and those seeking their masters' and scientific degrees as well as for those who really care for the contemporary Ukraine's history, culture, foreign policy, foreign affairs and country studies.

ІНОЗЕМНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИАЗОВ'І (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Новікова С.В.

В умовах сьогодення, коли триває повномасштабна російської агресії проти України, в умовах не менш важкої інформаційної війни та постійного спотворення або й повного заперечення державою-агресором української історії, особливо важливою і нагальною для нашої держави та суспільства є потреба у відновленні історичної правди, в популяризації звільненої від імперських міфів української історії.

Одним з таких небезпечних міфів, який почав поширюватися російською пропагандою майже з перших років після здобуття Україною незалежності, є міф про те, що українська промисловість та інші галузі економіки створені лише завдяки політиці спочатку царської, а потім – совєцької імперії, завдяки імперським ресурсам та інвестиціям, що без них української економіки не існувало б. Особливо наполегливо ці тези вживаються щодо історії економічного розвитку тимчасово окупованих територій. Таке викривлення історії цих регіонів є важливим для російського окупаційного режиму для доведення свого беззаперечного права на загарбані території а також для насадження у суспільстві думки про те, що Україна не має на ці території жодного права, оскільки, мовляв, нічого і ніколи у них не вкладала. Саме цьому висвітлення діяльності іноземного підприємництва та його провідної ролі в багатьох сферах економічного життя українського Приазов'я у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. і є завданням цієї наукової розвідки.

Від часу загарбання Російською імперією земель Північного Приазов'я і до епохи реформ 60 – 70-х рр. ХІХ ст. промислове підприємництво в регіоні розвивалося доволі повільно, переважало дрібне, фактично мануфактурне виробництво, фабрики та заводи були нечисленними і спеціалізувалися здебільшого на переробці сільськогосподарської сировини. Іноземні підприємці брали активну участь здебільшого лише у експортній торгівлі і вивезенні за кордон сільськогосподарської продукції та сировини через портові міста краю – Маріуполь, Бердянськ і Таганрог.

У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. українське Приазов'я стало ще більш привабливим для іноземних підприємців через посилення промислового освоєння південних губерній, особливо Катеринославської, де почався бум у гірничий та металургійний галузях. Ці процеси суттєво вплинули на будівництво залізничних шляхів та розвиток транспортної інфраструктури, на урбанізаційні процеси в регіоні. Головною причиною цих масштабних перетворень стало відкриття покладів вугілля, залізної руди та інших корисних копалин у Криворізькому рудному районі та Донецькому вугільному басейні. Саме через цей бурхливий промисловий розвиток сучасники називали регіон « новою Америкою ».

Слід зазначити, що місцеві підприємці протягом досліджуваного періоду залишалися слабкими і не могли конкурувати з іноземцями. Така ситуація впродовж всього ХІХ ст. була наслідком концентрації в руках держави фінансових потоків і прибуткових видів діяльності; надмірної централізації та бюрократизації господарського життя. Ситуацію ускладнювали також залежність формування великих капіталів від держави; фактична відсутність впорядкованого нормативно-правового супроводу підприємницької діяльності; переважання персоніфікованих форм угод; протекція держави саме іноземним підприємцям. Така політика призвела до ситуації, коли в окремих сферах економіки іноземні фірми стали монополістами.

Так, наприклад, у сфері телеграфного та телефонного зв'язку як в регіоні, так і на державному рівні беззаперчними монополістами були фірми «Siemens & Halske», «Bell Telephone Company» та «Ericsson». Значною мірою саме завдяки їм швидкими темпами

відбувалося будівництво розгалуженої мережі спочатку телеграфних, а потім телефонних ліній.

У другій половині XIX ст. посилений інтерес до української економіки почали виявляти бельгійські, французькі, британські та американські підприємці. Навесні 1896 р. в американському місті Сіетл Нікополь-Маріупольське гірниче та металургійне акціонерне товариство, створене за ініціативою німецьких та американських підприємців, повністю викупило трубний завод, який помістили на пароплави і в жовтні того ж року доставили в морський порт міста Маріуполь. Завод отримав неофіційну назву «Нікополь». Підприємство було спроектовано і побудовано як завод з повним металургійним циклом (доменне, сталеплавильне, листопрокатне і трубне виробництво). Як за проектним рішенням, так і за втіленням підприємство було одним із найкращих у Російській імперії.

У 1893 р. французи створили Донецьке товариство залізничного та сталеливарного виробництва та розпочали будівництво Торецького сталеливарного та механічного заводу, яке завершили 1898 р. Бельгійське товариство «Провіданс» та його філія – акціонерне товариство «Руський провіданс» у 1898 р. стали засновниками іншого великого металургійного підприємства Маріуполя. У 1899 р. на базі бельгійського капіталу та працюючого з 1876 р. чавуноливарного заводу у місті Бердянськ. почало діяти торгово-промислове акціонерне товариство, «Джон Грієвз і К^о» – одне з найбільших у Російській імперії з виробництва сільсько-господарських знарядь та машин. У 80-х рр XIX ст. заводи сільгоспмашин відкрили у Бердянську німецькі підприємці Шредер і Матіас

Лєвова частка підприємств важкої промисловості Південно-Східної України, особливо – Катеринославської губернії, належала саме бельгійським промисловцям, які брали активну участь у розробці корисних копалин Донецького кам'яновугільного басейну. Цю територію, яка мала пряме залізничне сполучення з Брюсселем, бельгійці називали своєю десятою провінцією. 17 металургійних заводів у регіоні були збудовані за проектами, розробленими у Бельгії, і за участю бельгійських інженерів.

Бельгійські промисловці також сприяли розвитку трамвайного сполучення в українських містах. Саме завдяки їм у 1880 р. було збудовано одну з перших в Україні трамвайних ліній – в Одесі. З Бельгійським акціонерним товариством було укладено 1879 р. договір (доволі кабальний для міста), завдяки якому це акціонерне товариство отримало монополію на кінний трамвай в Одесі, та різноманітні пільги, землі і багато інших преференцій. Наприкінці XIX – на початку XX ст. питання про відкриття трамвайного сполучення для з'єднання міста з заводськими поселеннями «Нікополя» та «Руського Провідансу» обговорювалося і у Маріуполі. Один з проектів розробляли знову бельгійські концесіонери, але через бюрократичну тяганину він так і не був реалізований.

Бельгійські та німецькі заводи в регіоні також випускали будівельні матеріали, хімію для промисловості та побутових потреб, скляні та керамічні вироби, продукти харчування та напої.

Іноземні підприємці будували не лише заводи, а й залізничні шляхи та інфраструктуру заводських поселень: лікарні, школи, православні та католицькі церкви, театри та кінотеатри. Завдяки попиту на великих промислових підприємствах Маріуполя на кваліфіковані кадри у місті з початку XX ст. розвивалася технічна освіта. Індустріальний бум у Катеринославській губернії сприяв тому, що заробітна плата була у 2 – 3 рази вищою, ніж у всіх інших губерніях., але, разом з тим, у гірничій та металургійній галузях також масово використовувалася низькооплачувана праця некваліфікованих робітників.

Таким чином, іноземний підприємницький капітал, в першу чергу бельгійський і французький, відіграв провідну роль у становленні, формуванні та розвитку унікального промислового комплексу Південно-Східної України та її складової частини – Північного Приазов'я. Головними сферами їх діяльності стали гірничо-металургійна та машинобудівна промисловість, а також міський і залізничний транспорт. Імперський уряд протягом другої половини XVIII – першої половини XIX ст. проводив несприятливу для українського

підприємництва політику, обмежуючи його доступ до регіону, віддаючи перевагу іноземцям та іноземним колоністам в їх освоєнні. Ця політика тривала і у другій половині XIX – на початку XX ст. Вона мала як певні позитивні, так і негативні результати. До позитивних можна віднести стрімке зростання міст українського Південного Сходу в цілому і Приазов'я зокрема, їх перетворення на важливі індустріальні та торгові центри держави, їх залучення до світового ринку. До негативних – слабкість представників місцевого підприємництва, перетворення цих земель на напівколонії, де індустріальна гонитва була спрямована головним чином на швидку поживу іноземців.

Література

1. Горін Н.О. Адаптаційна модель модернізації економіки: вітчизняний досвід. Економічний і соціальний розвиток України в XXI ст.: Національна ідентичність та тенденції глобалізації. Тернопіль, 2010. С. 272–273.
2. Лисенко О.В. Роль іноземних інвестицій у розвитку українського суспільства на початку XX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Зб. наук. пр.*, 2011, вип. 19. С.161-193.
3. Новікова С.В. Розвиток міської інфраструктури Маріуполя (XIX – початок XX ст.). Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. Маріуполь. 2018. Вип.21. С.69-78
4. Новікова С.В. Розвиток професійно-технічної освіти в Маріупольському повіті (остання третина XIX–початок XX ст.). Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія: Збірник наукових праць. Маріуполь. 2015. Вип. 12. С.71-80.
5. Памятная книга и адрес-календарь Екатеринославской губернии на 1900. Екатеринослав : Изд-во губернского статистического комитета, 1900. 242 с.
6. Фабрики, заводы и рудники. Справочная книга Екатеринославской губернии на 1903 г. / изд. Н.И. Гаврилов. Екатеринослав : Товарищество «Печатня С.П. Яковлева», 1903. 404 с.
7. Чернікова Н. Осередки сільськогосподарського машинобудування на півдні України (1860-ті рр. – 1914 р.). *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Чис. 24. 2021. С.132-142.
8. Швайка І.О. Внесок німецьких колоністів в історію розвитку Українського сільськогосподарського машинобудування (середина XIX – початок XX століття). Вісник Маріупольського державного університету. Серія історія та політологія. 2016. Вип. 16. С. 155–160.
9. Siemens in Russia. Siemens Global Website. Доступно: <https://www.siemens.com/global/en/company/about/history/stories/siemens-russia.html>